

MICHAŁ MATUSIAK

Uniwersytet Warszawski, Polska

University of Warsaw, Poland

e-mail: m.matusiak15@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-3784-5608>

**Paweł Włodkowic, *Writings (1416–1432).*
The struggle for the Self-Determination of Central Europe,
Rzym–Warszawa 2023, ss. 664**

Recenzowana książka, wydana przez Angelicum University Press, stanowi tłumaczenie na język angielski wybranych pism Pawła Włodkowica. Autor był duchownym katolickim, prawnikiem, prorektorem Akademii Krakowskiej, żyjącym na przełomie XIV i XV wieku. Czas jego aktywności zawodowej i pisarskiej przypadł na okres konfliktu pomiędzy Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim a Zakonem Krzyżackim. Paweł z Brudzenia, jak bywa nazywany od miejsca pochodzenia, brał czynny udział w tym konflikcie jako prawnik. Tworzył prawne podstawy dla argumentacji polskiej delegacji na sobór w Konstancji, w którym brał czynny udział jako członek polskiej delegacji. Znana jest jego polemika z Janem Falkenbergiem, dominikaninem występującym po stronie krzyżackiej, w której argumentował polskie stanowisko w sporze i w którym papież przyznał mu ostatecznie rację. Warto nadmienić, że Paweł Włodkowic był człowiekiem dobrze wykształconym, studiował w Pradze i Padwie. Oprócz udziału w soborze w Konstancji pełnił też inne funkcje dyplomatyczne dla króla Władysława Jagiełły oraz uczestniczył w procesie beatyfikacyjnym królowej Jadwigi Andegawęńskiej.

Można jednak zastanowić się nad zasadnością pochylenia się nad pisarzem żyjącym sześć wieków wcześniej, który będąc prawnikiem zaangażowanym w spór polityczny, sporządzał argumentację dla jednej ze stron. Istotnie, konflikt na polu merytorycznym został wygrany przez Polskę i Litwę, które były jednak zmuszone toczyć kolejne wojny z Zakonem Krzyżackim, czemu nie zapobiegła rozgrywka na

niwie politycznej i prawnej. Nawiasem mówiąc, historia ta zakończyła się w istocie dopiero w 1945 r. Warto również zauważyć, że Paweł Włodkowic był częścią szerszego ruchu polskiej szkoły prawa międzynarodowego w średniowieczu, do którego należał też Stanisław ze Skarbimierza.

Tym, co stanowi o wartości pism Pawła Włodkowica, jest ich aktualność, a jednocześnie innowacyjność. Autor piszący w pierwszych dekadach XV wieku wzywał do postępowania według zasad, które w prawie międzynarodowym zostały skodyfikowane w formie umów międzynarodowych dopiero w XX wieku. Zagadnienia takie jak wojna sprawiedliwa, suwerenność państw czy tolerancja religijna nadal są ważne dla prawa międzynarodowego i stanowią istotne problemy dla doktryny, a właśnie nimi zajmował się Włodkowic. Jak żywe są to tematy, przedstawia chociażby Roman Kwiecień, który sięga do pojęcia wojny sprawiedliwej, odnosząc się do współczesnych problemów i obecnego stanu prawnego¹. Nie dziwi więc, że twórczość Pawła Włodkowica jest wciąż odkrywana na nowo i sięgają do niej kolejne pokolenia badaczy. W ostatnich latach jego pisma zostały przypomniane w zbiorach wydanych nakładem księgarni Teologii Politycznej w serii „Tradycje polskiej myśli prawa międzynarodowego w XV wieku”²; również liczni autorzy, w tym niżej podpisany, starali się przedstawić jego myśli w różnych kontekstach, zarówno międzynarodowoprawnym, jak i religijnym czy etycznym. Do propagowania myśli Włodkowica poza granicami Polski przyczynił się Stanisław Belch, tłumacząc jego dzieła na język angielski i wydając poświęconą im monografię³. Niedawno literatura została wzbogacona także o pozycję *Law and Christianity in Poland The Legacy of the Great Jurists* pod redakcją Franciszka Longchamps de Brier i Rafaela Domingo, w której znalazł się rozdział poświęcony Pawłowi Włodkowicowi i Stanisławowi ze Skarbimierza autorstwa Michała Kowalskiego⁴.

Mimo wysokiej wartości piśmiennictwa Pawła Włodkowica polska szkoła prawa międzynarodowego w średniowieczu nie jest szczególnie znana poza granicami Polski. Recenzowana pozycja może zmienić tę sytuację, ponieważ stanowi przekład wybranych dzieł Włodkowica na język angielski dokonany przez Charlesa S. Kraszewskiego. Książkę tę można podzielić na trzy części. Pierwszą stanowi przedmowa autorstwa Ewy Thompson, drugą – obszerne wprowadzenie napisane przez Paula

¹ R. Kwiecień, *Od „wojny sprawiedliwej” do „wojny z terroryzmem”. Siła zbrojna i reglamentacja jej używania (ius contra bellum) w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2019.

² M.A. Cichocki, A. Talarowski (red.), *Prawo ludów i wojna sprawiedliwa*, Warszawa 2018; L. Ehrlich, *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza*, Warszawa 2017; M. Cichocki, A. Talarowski (red.), *Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego*, Warszawa 2018.

³ S. Belch, *Paulus Vladimiri and His Doctrine concerning International Law and Politics*, Haga 1965.

⁴ M. Kowalski, *Stanisław of Skarbimierz (ca. 1365–1431) and Paweł Włodkowic (1370/73–1435/36)* [w:] F. Longchamps de Brier, R. Domingo (red.), *Law and Christianity in Poland. The Legacy of the Great Jurists*, New York 2023.

W. Knolla, po którym następuje tłumaczenie pism Pawła Włodkowica, *Saevientibus, Opinio Hostiensis, Articuli contra Cruciferos de Prussia, Iste Tractatus, Quoniam Error, Oculi, Ad videndum, Ad episcopum Cracoviensem*. Pozycję kończy bogata bibliografia, zawierająca źródła w języku polskim i językach obcych.

We wprowadzeniu do pozycji Ewa Thompson przedstawiła okoliczności, w jakich powstawały tłumaczone dzieła. Zagraniczny czytelnik może dowiedzieć się z niego, że Paweł Włodkowic był przedstawicielem Polski, ale również bronił Prusów, którzy – jak wskazała autorka – sami nie mogli się bronić (s. 10). Odniosła się ona również do dzieł, które nie zostały zamieszczone w zbiorze, pisząc o przyczynach pojawienia się Zakonu Krzyżackiego w Europie Środkowej oraz o historii unii polsko-litewskiej. Następnie krótko przedstawiła przebieg konfliktu pomiędzy tymi państwami. Autorka omówiła też działalność Włodkowica w czasie soboru w Konstancji, w tym jego polemikę z Janem Falkenbergiem i Janem Urbachem, w której Krzyżacy zostali określani jako „pruska herezja” i zrównani z innymi herezykami, oraz sporządziła rodzaj listy zbrodni wojennych, które można porównać z tymi współczesnymi (s. 15). Autorka przypomniła brak prawnego uzasadnienia podbojów krzyżackich, które przyczyniły się do powstania późniejszego państwa pruskiego, a które Włodkowic podważał, używając argumentów opartych na Piśmie Świętym. Po ukazaniu rezultatu zabiegów Włodkowica autorka przedstawiła jego dalszą twórczość po zakończeniu soboru, twierdząc, że przełamuje ona schematy myślenia o średniowieczu jako mrocznych wiekach. Jego pisma są dowodem na istnienie wolności słowa w XV wieku, ale także na istnienie chrześcijańskiej teorii stosunków międzynarodowych (s. 22–23). Autorka odniosła się do współczesnych pojęć, zauważając, że *cancel culture* nie stanowi nowości, ale była znana od wieków, co poskutkowało zapomnieniem nie tylko samego Włodkowica, ale też całego dorobku i osiągnięć Europy Środkowo-Wschodniej.

Wprowadzenie autorstwa Paula W. Knolla ukazuje czytelnikowi historyczny kontekst działalności Włodkowica. Poruszał on bowiem w swoich dziełach zagadnienie władzy świeckiej i duchownej, problem wojny i pokoju, koncepcję prawa naturalnego i prawa narodów oraz tożsamości narodowej i suwerenności. Knoll podkreślał przy tym prawnicze przygotowanie Włodkowica, ale też pozaprawne źródła, z których czerpał (s. 31). Przedstawił skrótkowo dzieje Polski od chrztu, wskazując, że ta będąc częścią Europy Wschodniej, która nie została objęta przez cesarstwo rzymskie, a później imperium karolińskie, bywa traktowana jako „młodsza” (s. 32). Dla zagranicznego odbiorcy interesujące może być ujęcie unii polsko-litewskiej jako związku opartego na wspólnych celach (s. 45). Autor przedstawił także życiorys Pawła Włodkowica, podkreślając jego wykształcenie – dla historyków prawa istotna może okazać się jego biegłość w prawie rzymskim, którą wykorzystał w sporze z Krzyżakami. Jednocześnie ukazał rolę uniwersytetów w średniowieczu, ze szczególnym uwzględnieniem Akademii Krakowskiej, co przeczy postrzeganiu tej epoki jako

„ciemnych wieków” i wskazuje, że życie Włodkowica zbiegło się z gwałtownym rozwojem życia naukowego w Europie Środkowej. Autor omówił też najważniejsze zagadnienia poruszane w poszczególnych pismach Włodkowica, a podsumował jego działalność, pisząc, że był on wraz z krakowską szkołą stosunków międzynarodowych ewenementem, którego myśli nie były kontynuowane w kolejnych wiekach, a pewne podobieństwa można znaleźć w rzadkich przypadkach. Należy zauważyć wartość wprowadzenia, które nie prezentuje analogii między pismami Włodkowica a współczesnymi normami prawa międzynarodowego, szczególnie międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, pozwalając czytelnikowi na własną refleksję, a jednocześnie odwołuje się do współczesnych pojęć i konstrukcji uznawanych za współczesne.

Pierwsze z pism Włodkowica umieszczonych w zbiorze to *Saevientibus*, pochodzące z 1416 r. Poruszony w nim jest problem władzy papieża i cesarza nad poganami. Włodkowic zadał w nim pytania o pojęcie wojny sprawiedliwej i wyraził potrzebę tolerancji religijnej dla pogan i żydów żyjących spokojnie między chrześcijanami, odrzucając możliwość nawracania siłą. Dopuszczał także możliwość istnienia państw władanych przez pogan. Interesujące jest odrzucenie przez Włodkowica niewolnictwa jako sprzecznego z naturą człowieka, z której wynika jego wolność.

Drugim przetłumaczonym tekstem jest *Opinio Hostiensis*. Włodkowic przedstawił w nim zarzuty wobec Zakonu Krzyżackiego, wskazując na ich niewdzięczność wobec dobroczyńców i kolejny raz rozważając kwestię podbijania ziem pogańskich przez chrześcijan, w tym rozróżniając władzę cesarską i papieską. Warto zauważyć tu odwołanie się do wszystkich rodzajów prawa: naturalnego, boskiego, kanonicznego i rzymskiego, które mają zakazywać najeżdżania ludzi żyjących w spokoju (s. 183). Ciekawym wątkiem jest nałożenie przez Włodkowica odpowiedzialności na dowódcę za zbrodnie popełnione przez jego podwładnych (s. 188).

Kolejna pozycja w zbiorze to *Articles contra Cruciferos de Prussia*. Włodkowic zarzucał w nim Krzyżakom herezję i oszustwa, za pomocą których uzyskali oni przywileje. Bronił przy tym stanowiska Polski, wskazując, że jej władca został ochrzczony, i wykazując nieprawdę w twierdzeniach o fałszywej wierze Polaków i Litwinów. Wyliczał zbrodnie krzyżackie, jak morderstwa, podpalenia i grabieże, dowodząc sprzeczności ich działań z nakazami wiary chrześcijańskiej. Pismo to wskazuje na dostrzeżenie przez Włodkowica problemu dozwolonych środków prowadzenia działań wojennych i konieczności ochrony ludności cywilnej, co stanowi jeden z celów współczesnego międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych.

W *Iste Tractatus* autor rozważał zagadnienie władzy cesarskiej i odmówił prawa do odbierania ziem spokojnie żyjącym poganom. Jest to odpowiedź na pisma Jana Falkenberga, który przedstawił swoje tezy w krótkich konkluzjach, zawierających argumenty zwalczające Królestwo Polskie i jego władcę. Innym pismem zawartym w zbiorze jest *Quoniam error*. W tym najobszerniejszym z zawartych w zbiorze

tekstów Włodkowic po raz kolejny rozważał rolę papieża w odniesieniu do spraw doczesnych oraz dopuszczalny zakres władzy cesarskiej. Podważał prawo Zakonu Krzyżackiego do prowadzenia podbojów, wskazując, że nie jest działalnością religijną odbieranie posiadłości innym państwom.

Ostatnie trzy pisma Włodkowica ujęte w zbiorze zostały sporządzone już po soborze w Konstancji. W *Oculi* udowadniał on polskie prawa do ziem zagarniętych przez Krzyżaków. *Ad vivendum* miało na celu ponownie podważyć nadane im przywileje. Ostatnie z pism, *Ad Episcopum Cracoviensem*, to list do Zbigniewa Oleśnickiego, w którym Włodkowic potępił działania krzyżackie, zarzucając im sprzeczność z Ewangelią.

Pisma, które znalazły miejsce w recenzowanej pozycji, stanowią świadectwo wielkości człowieka i jego otoczenia, a także epoki, która go ukształtowała. Zapoznanie się z myślą Włodkowica prowadzi do wniosku, jak istotna dla prawnika jest szeroka wiedza z różnych dziedzin, co powinno być uniwersalnym przesłaniem również współcześnie. Paweł z Brudzenia swobodnie operował argumentami opartymi na znajomości prawa, w tym prawa rzymskiego, czy Ewangelii. Szczegółowo powoływał się na historię dotyczącą danego problemu, ale potrafił też sięgnąć do przykładów ze starożytności. Opierał się na filozofii starożytnej i średniowiecznej. Należy pamiętać, że wszystkie te dziedziny stanowią potwierdzenie prawniczej argumentacji, świadczą jednak o kunszcie autora i o tym, jak wszechstronny rozwój nauki, w tym nauk historycznych, może przydać się w prawniczych sporach, nawet obecnie.

Z tych powodów recenzowaną pozycję należy ocenić pozytywnie. Przedstawia ona szerokiemu gronu zainteresowanych osiągnięcia polskiej myśli prawniczej. Mimo że Włodkowic pisał po łacinie, tłumaczenie na język angielski z pewnością umożliwi dostęp do jego dzieł osobom nieznającym tego języka, których jest coraz więcej. Oprócz waloru propagowania polskich osiągnięć niewątpliwą zaletą tego zbioru jest przedstawienie polskiej historii, równie nieznannej za naszymi granicami. W subtelny sposób ukazuje on aktualność zagadnień, odwołując się do współczesnych pojęć, ale pozostawiając czytelnikowi możliwość wyciągnięcia własnych wniosków i rozważań nad analogiami. Należy zatem wyrazić nadzieję, że recenzowana pozycja stanowi kamień milowy w prezentacji polskiej myśli za granicą, ponieważ zarówno średniowieczna szkoła prawa międzynarodowego, jak i myśl renesansowa jest godna uwagi i może stanowić przyczynek do dyskusji nad miejscem Polski i Europy Środkowej w światowej nauce.

BIBLIOGRAFIA

- Bełch S., *Paulus Vladimiri and His Doctrine concerning International Law and Politics*, Haga 1965.
Cichocki M., Talarowski A. (red.), *Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego*, Warszawa 2018.

- Cichocki M.A., Talarowski A. (red.), *Prawo ludów i wojna sprawiedliwa*, Warszawa 2018.
- Ehrlich L., *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza*, Warszawa 2017.
- Kowalski M., *Stanisław of Skarbimierz (ca. 1365–1431) and Paweł Włodkowic (1370/73–1435/36)* [w:] F. Longchamps de Brier, R. Domingo (red.), *Law and Christianity in Poland The Legacy of the Great Jurists*, New York 2023, s. 35–47.
- Kwiecień R., *Od „wojny sprawiedliwej” do „wojny z terroryzmem”. Siła zbrojna i reglamentacja jej używania (ius contra bellum) w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2019.

PAWEŁ WŁODKOWIC, *WRITINGS (1416–1432).*
THE STRUGGLE FOR THE SELF-DETERMINATION OF CENTRAL EUROPE,
RZYM–WARSZAWA 2023, PP. 664

Abstract

This review concerns the book *Writings (1416–1432). The struggle for the Self-Determination of Central Europe*, a translation into English of the works of Paweł Włodkowic. The author of the review presents Paweł Włodkowic in short form, focussing on the content of the book. It is important to highlight that the translation is preceded by an extensive foreword and introduction. They familiarise Paweł Włodkowic and his works as well as the history of the conflict between Poland and the Teutonic Order. This conflict caused medieval Polish authors to engage in the problem of international law. In conclusion, the author of the review views the book positively, mainly because it presents to the foreign reader not only the Polish medieval school of international law but also Polish history.

Keywords: Paweł Włodkowic, just war, medieval, international law